

Για τη μυστική σοβιετική διείσδυση στη δικτατορική Ελλάδα. Τα ελληνικού ενδιαφέροντος στοιχεία από το Αρχείο Βασίλι Μιτρόχιν

Α'. Ο Βασίλι Μιτρόχιν και το Αρχείο του

Για περισσότερο από μια δεκαετία, έως το 1984 που συνταξιοδοτήθηκε, ο Βασίλι Νικίτιτς Μιτρόχιν, ανώτερος αξιωματούχος της ΚGB στη Διεύθυνση Εξωτερικών Πληροφοριών (ΔΕΠ)¹, κρατούσε κρυφά για τον εαυτό του σημειώσεις και αντίγραφα από υψηλής διαβάθμισης έγγραφα της Υπηρεσίας επί εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, ανάμεσά τους και οι άκρως απόρρητοι φάκελοι των «παρანόμων» της Διεύθυνσης S². Αυτό το απόρρητο υλικό, που ο Μιτρόχιν συγκέντρωνε με-

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Ρένος Οιχαλιώτης είναι ιστορικός.

1. Η «Πρώτη Κύρια Διεύθυνση», κατά της επίσημη ορολογία «Δεύτερη», η αντικατασκοπία.

2. Εν ενεργεία αξιωματικοί και πράκτορες της σοβιετικής κατασκοπίας, που, ως εθνικοί ή ξένοι υπήκοοι, ήταν εγκατεστημένοι υπό επαγγελματικό προσωπείο σε χώρες του εξωτερικού προς διάκριση με τα «επίσημα» κλιμάκια – οι «νόμιμοι» – των αντίστοιχων σταθμών της ΔΕΠ (ΚGB) στις πρεσβείες της ΕΣΣΔ, που λειτουργούσαν υπό διπλωματική κάλυψη.

θοδικά και σχεδόν σε καθημερινή βάση στο γραφείο του, υπεξαίρουσε παράτολμα εκτός του αρχηγείου και έκρυβε στη συνέχεια σε μεταλλικά δοχεία κάτω από το δάπεδο της ντάτσας (έπαυλης) του. Μετά από επανειλημμένες βολιδοσκοπήσεις διαφυγής, εκμεταλλεύθηκε τελικά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και, το 1992, με τη βοήθεια της Βρετανικής Μυστικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (SIS), αυτομόλησε μαζί με το Αρχείο του (6 κιβώτια) στην Αγγλία.

Σημειωτέον, ότι ο Μιτρόχιν είχε ελεύθερη πρόσβαση στο αρχείο της ΔΕΠ³, έλεγχο περιεχομένου, σφράγιση και ευρετηρίαση των φακέλων, όταν ακόμη και ο στενότερος κύκλος όσων διέθεταν την ίδια προνομιακή άδεια —εκτός ΚGB αποκλειστικά η ηγετική ελίτ— δεν είχαν πρακτικά το χρόνο να συμβουλευθούν παρά απλώς τμήμα των διαθέσιμων πληροφοριών. Συνολικά, ο Μιτρόχιν υπηρέτησε για σχεδόν μια τριακονταετία, από το 1956, στα εξωτερικά αρχεία της σοβιετικής κατασκοπίας, έζησε τις αλλαγές της ηγεσίας της από τον Σέροφ ως τον Αντρόποφ, τις αρχαιακές αλχημείες της χρουστσοφικής περιόδου για να απαλειφθεί απαξιωτικό υλικό για το Πρεζίντιουμ του Ανώτατου Σοβιέτ επί σταλινισμού, επόπτευσε δε τη μεταστέγασή τους, το 1972, από το στενόχωρο κτήριο της Λουμπλιάνκας στο νέο αρχηγείο της ΚGB στο Γιασένεβο, λίγο έξω από τη Μόσχα εισπράττοντας τα συγχαρητήρια του επικεφαλής της Διεύθυνσης Κριουτσκόφ (του μετέπειτα πραξικοπηματία εναντίον του Γκορμπατσόφ από τη θέση πλέον του αρχηγού της ΚGB).

Μετά το 1992, η παρουσία του Μιτρόχιν στη Δύση και η ύπαρξη του Αρχείου του παρέμεινε μυστική, παρά κάποιες σποραδικές και ημιαληθείς διαρροές στο διεθνή Τύπο κατά τα επόμενα έτη — αναμενόμενο, μετά το πλήθος των κρατικών υπηρεσιών πληροφοριών από τη Σκανδιναβία ως την Αυστραλία που αναμείχθηκαν στις ανακρίσεις και συμμερίστηκαν στοιχεία από τα αρχεία της ΔΕΠ. Δημοσιοποιήθηκε το 1999, με την ολοκλήρωση της επεξεργασίας του Αρχείου και την έκδοση ενός ογκώδους βιβλίου από τον ίδιο σε συνεργασία με τον Κρίστοφερ Άντριου, καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Καίμπριτζ⁴.

Η δημοσίευση του Αρχείου Μιτρόχιν σε έναν τόμο 1.000 σελίδων (735 σσ., εκτός σημειώσεων και βιβλιογραφίας) προσέφερε πλούσια πηγή

3. Ενδεικτικά, το 1970 το αρχείο της ΔΕΠ αριθμούσε περί τους 300.000 φακέλους.

4. C. Andrew, V. Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: the KGB and the West*, [Λονδίνο]: Allen Lane, The Penguin press [1999].

γνώσης για τις πολιτικές κρατικής ασφάλειας και τη μυστική διείσδυση της Σοβιετικής Ένωσης στο δυτικό κόσμο κυρίως κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, αν και πληροφορίες εκκινούν από την «επαναστατική» Τσέκα και τη λενινιστική κιόλας περίοδο⁵. Δεν συνιστά έκδοση συλλογής εγγράφων, αλλά ιστορική διερεύνηση και παρουσίαση του θέματος που, καλύπτοντας μια εβδομηκονταετία αδιαφανούς σοβιετικής δράσης και πολιτικής, επεξεργάζεται και ενσωματώνει το πληροφοριακό υλικό από τα αρχεία της ΔΕΠ (ΚGB). Ξεχωριστό ενδιαφέρον προξενούν οι τρόποι υπόσκαψης του ευρωπαϊκού καπιταλιστικού μπλοκ, η ιδεολογική υπονόμηση, οι μυστικές επαφές με τα κομμουνιστικά κόμματα, οι κρυφές δράσεις διατήρησης του σοβιετικού συνασπισμού στην Ανατολική Ευρώπη και ο ανηλεής πόλεμος κατά των αντιφρονούντων εντός και εκτός της σοβιετικής επικράτειας. Χάρη στην προέλευση, το εύρος και την αξιοπιστία του υλικού, που ενίσχυσε αισθητά τη μέχρι τούδε έρευνα, θεωρήθηκε από Δυτικούς αναλυτές, πιθανώς, η σημαντικότερη και πλέον εποπτική δεξαμενή πληροφοριών στον τομέα της αθέατης σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής για την εν λόγω περίοδο. Το υλικό δεν φωτίζει μόνο τη σοβιετική ιστορία και τις σχέσεις της ΕΣΣΔ με τη Δύση, αλλά σε ένα βαθμό αποτελεί μέρος της ιστορίας των χωρών-στόχων αυτής της δράσης. Ένας δεύτερος τόμος που έχει προαγγελθεί και βρίσκεται σε εξέλιξη, θα εστιάζει στην εκτός Ευρώπης και ΗΠΑ δράση της ΚGB – Λατινική Αμερική και Τρίτο κόσμο.

Β'. Οι Πληροφορίες για την Ελλάδα

Μέσα στον όγκο των πληροφοριών που αφορούν τη σοβιετική κεκελυμμένη δράση στη σύγχρονη Ευρώπη και Βόρεια Αμερική έως τη δεκαετία του 1980, ισχνά συγκριτικά είναι τα στοιχεία που αναφέρονται στα ελληνικά πράγματα⁶. Εάν αυτό δεν οφείλεται σε συμπτωματική καταχώρηση των φακέλων που διέτρεξε ο Μιτρόχιν – και το πιθανότερο δεν οφείλεται –, ως παράμετρος, εκδηλώνει σαφώς υποβαθμισμένο πεδίο δράσης και ενδιαφέρον της σοβιετικής κατασκοπίας (διάβα-

5. Φυσικά, σε κάποιους κύκλους αλλά και για τμήμα του αναγνωστικού κοινού, το πλέον ερεθιστικό και πολιτικά ακανθώδες ήταν η αποκάλυψη εκατοντάδων ονομάτων αξιωματικών, πρακτόρων και συνδέσμων που καλύπτουν ολόκληρη την ιστορία της σοβιετικής κατασκοπίας από τη δεκαετία του 1920 μέχρι την άνοδο του Γκορμπατσόφ.

6. Σσ. 367, 488-491, 514-517.

ζε πολιτικής) για την / στην Ελλάδα στο ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο του ανταγωνισμού των δύο συστημάτων'.

Συγκεκριμένα, οι ελληνικού ενδιαφέροντος πληροφορίες αναφέρονται αποκλειστικά στην περίοδο της απριλιανής δικτατορίας — κατά την πρόωπη κυρίως φάση —, και συμποούνται: α) σε επαφές της ΔΕΠ (ΚGB) με το παράνομο ΚΚΕ ως μέρους των σοβιετικών σχεδιασμών β) σε ένα βουλγαρικό σχέδιο ανατροπής της χούντας στην Ελλάδα (1968), και γ) σε ένα σχέδιο υπονόμησης των ελληνο-τουρκικών σχέσεων (1969), το οποίο εκπόνησε ο σταθμός Αθηνών της ΚGB.

Α' Οι σχέσεις της ΔΕΠ (ΚGB) με το ΚΚΕ επί δικτατορίας

Μετά την επικράτηση της δικτατορίας το 1967, η σοβιετική κατασκοπία εμφανίζεται να επιδιώκει την αναθέρμανση των επαφών με την ηγεσία του Ελληνικού Κομμουνιστικού Κόμματος σε συνθήκες σκληρής παρανομίας· μάλιστα, αμέσως με το πραξικόπημα για ένα βραχύ διάστημα χάθηκε η επαφή με τη Μόσχα. Την πολιτική αυτή προώθησε επίσημα η ΚΕ του ΚΚΣΕ στη ΔΕΠ (ΚGB) τον Ιούλιο, εξουσιοδοτώντας τη να ενισχύσει πολιτικά και υλικά το ΚΚΕ για να το προετοιμάσει για ένοπλη δράση. Παράλληλα, στο ίδιο το Κέντρο, η ανάληψη της αρχηγίας της ΚGB από τον Γιούρι Αντρόποφ έδωσε ρητή έμφαση στο Τμήμα V («ειδικών καθηκόντων»)⁸ της ΔΕΠ και στις «ειδικές δράσεις πολιτικού χαρακτήρα»⁹ ως βασικού βραχίονα επιθετικής τακτικής του σοβιετικού κράτους κατά της Δύσης σε καιρό ειρήνης. Ενισχύθηκαν τα αρμόδια τμήματα στους σταθμούς εξωτερικού και κλήθηκαν να προτείνουν μυστικές δράσεις δολιοφθοράς στις εχθρικές χώρες. Έτσι, η δικτατορική Ελλάδα ήταν από τις πρώτες περιπτώσεις όπου εκδηλώθηκε η νέα αντίληψη Αντρόποφ του Κέντρου σε συνδυασμό με τη

7. Μάλιστα, σε στατιστική προσωπικού που αφορά τις επιχειρήσεις βιομηχανικής και επιστημονικής κατασκοπίας της Γραμμής X (Τμήμα Επιστήμης και Τεχνολογίας), των ευρωπαϊκών σταθμών της ΚGB στην πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο, έως το 1979, δεν δίδονται στοιχεία για την Ελλάδα. Για το 1979 όμως, σε κατάλογο των λειτουργικών εξόδων των 25 σημαντικότερων θέσεων υποκλοπής σημάτων στους σταθμούς της ΚGB ανά τον κόσμο, εμφανίζεται και των Αθηνών με προϋπολογισμό 4,2 χιλ. «σκληρού συναλλάγματος» ρουβλίων, στο επίπεδο του Μόντρεαλ, Βιέννης και Πεκίνου (3, 3-4,5) επικεφαλής ήταν κάποιος (κωδικό) Raduga, σσ. 850, 884-885.

8. Η αλλιώς «ειδικών εργασιών» το V επέχει θέση λtv. γράμματος όχι αριθμού.

9. Το νόημα στο «ειδικές δράσεις», όχι στο «πολιτικού χαρακτήρα», διότι επρόκειτο στη γλώσσα της ΔΕΠ για μορφές δολιοφθορών/σαμποτάζ και χρήση βίας σε καιρό ειρήνης.

σοβιετική γραμμή για τη δικτατορία της 21ης Απριλίου. Την ίδια περίοδο, μαθαίνουμε, το Κέντρο δίνει κατευθύνσεις προεργασίας ανταρτοπολέμου και για την Ιταλία, ανταποκρινόμενο σε αίτημα συμπαράστασης του Ιταλικού ΚΚ που φοβόταν την εκδήλωση πραξικοπήματος και εκεί, κατά το ελληνικό παράδειγμα.

Ο συντονισμός δράσης από το Κέντρο για το 1968 καλούσε τους σταθμούς της ΚGB να συγκροτήσουν πυρήνες δολιοφθοράς και κατασκοπίας που, σε κατάσταση έκτακτων συνθηκών στο ξένο έδαφος, θα μπορούσαν να πυροδοτήσουν ένοπλο κίνημα. Για την Ελλάδα ειδικότερα, η ανακίνηση και εφαρμογή των «δραστικών μέτρων» κατ' εντολήν της ΔΕΠ εκφράστηκε σε επιστολή προς τον επικεφαλής επιχειρήσεων στο σταθμό των Αθηνών Ιβάν Κίσιλιακ. Το Κέντρο αναγνώριζε ότι υπό το δικτατορικό καθεστώς οι εν λόγω πυρήνες θα μπορούσαν στην πράξη να σχηματισθούν σε συνεργασία με προοδευτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, η διεύθυνσή τους όμως έπρεπε να ελέγχεται πλήρως από πράκτορες της ΚGB και εν αγνοία βέβαια των άλλων μελών. Την ίδια χρονιά, το 1968, παράνομος — εκτός διπλωματικής κάλυψης — πράκτορας της ΔΕΠ υπό την κωδική επωνυμία Paul έφτασε στην Ελλάδα με αποστολή να εντοπίσει πρόσφορους «διαδρόμους προσγείωσης» αερομεταφερόμενων σοβιετικών ομάδων δολιοφθοράς και κατασκοπίας, και κατάλληλες θέσεις που θα λειτουργούσαν ως επιχειρησιακές βάσεις τους. Οι τοπογραφικές θέσεις, που προκρίθηκαν για αυτόν το σκοπό, ήταν δύο «διάδρομοι» στο Θεσσαλικό Κάμπο (σαράντα χιλιόμετρα ΒΔ της Λαμίας και λίγα χιλιόμετρα κάτω από την Καλαμπάκα, αντίστοιχα) και κάποιες θέσεις λαθραίας μετακίνησης πρακτόρων στα ελληνο-βουλγαρικά σύνορα (Μπελάσιτσα, Σένγκαλ).

Για τον ίδιο σκοπό — της προεργασίας συνθηκών ένοπλης δράσης και ανταρτοπολέμου — το ΚΚΕ ενισχυόταν οικονομικά από τη ΔΕΠ κατ' εντολήν του ΚΚΣΕ κατά τις (ελλιπείς) υπάρχουσες εγγραφές του Μιτρόχιν, οι πρωιμότερες χορηγήσεις επί επταετίας έγιναν τον Φεβρουάριο, 135.000 δολαρίων, και τον Μάρτιο, 100.000 δολαρίων, του 1968 — πάνω στο «σχίσμα» και τις επιπτώσεις της 12ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ —, αν και πιστεύεται βάσιμα ότι οι πρώτες χρηματοδοτήσεις πραγματοποιήθηκαν ήδη μέσα στο 1967 σε συναντήσεις με μέλη του Κόμματος στη Βουδαπέστη¹⁰. Όμως, η διάσπαση του ενιαίου ΚΚΕ ακριβώς σε αυτή τη φάση δυσχέρανε συνολικά

10. Σ. 856: λόγω της ευαισθησίας του θέματος αντιγράφουμε και την πρωτογενή παραπομπή στο αρχείο Μιτρόχιν: κ. 26. 319.

το πλέγμα των επαφών, στη σύσφιξη των οποίων είχαν προσανατολιστεί για τους δικούς τους λόγους οι Σοβιετικοί — πέρα από το πλήγμα που συνιστούσε η διάσπαση καθ' εαυτήν στη (δειλή) προοπτική αντιδικτατορικής συγκρότησης και δράσης της ελληνικής Αριστεράς. Δεδομένης μάλιστα της στήριξης που παρείχε πλέον το ΚΚΣΕ, σε συνθήκες δικτατορίας, στην ηγεσία Κολιγιάννη και τις μεθοδεύσεις της σε βάρος του Γραφείου Εσωτερικού, καθίσταται σαφέστερο ότι η ενθάρρυνση μορφών δολιοφθοράς και προεργασίας ανταρτοπολέμου στην Ελλάδα, κατά το σχεδιασμό της ΔΕΠ, εξυπηρετούσε σοβιετικές προτεραιότητες αποσταθεροποίησης που δεν υπάκουαν αναγκαστικά — ήταν έτοιμες να θυσιάσουν κιόλας — (σ)την ελληνική υπόθεση της αντιδικτατορικής δράσης και της αποκατάστασης της δημοκρατίας στη χώρα¹¹. Ειδικότερα, η προσχώρηση στην ανανεωτική, ευρωκομμουνιστική πτέρυγα του Αντώνη Μπριλλάκη (κωδική επωνομασία Semyon), του βασικού ως τότε συνδέσμου του κόμματος με το κλιμάκιο της ΚGB στην Αθήνα, αποσυντόνισε τις σχέσεις. Η άρνησή του να συνεχίσει τη συνεργασία αναφέρεται στο Αρχείο ως έμπρακτη έκφραση διαμαρτυρίας του στη σοβιετική εισβολή που ακολούθησε στην Πράγα· δεν γίνεται λόγος για το βασικό ελληνικό ζήτημα της καθοδήγησης της δράσης των κομμουνιστών στην Ελλάδα σε σχέση με την εξωτερική ηγεσία του ΚΚΕ και την κηδεμονική εύνοια της Μόσχας προς αυτήν, παρά την αποξένωσή της από την πραγματικότητα στη χώρα.

Αν και οι Σοβιετικοί συνέχισαν τη μυστική διοχέτευση «μεγάλων χρηματικών ποσών στο ΚΚΕ»¹², κατά τα στοιχεία, η σοβιετική κατασκοπία απέτυχε γενικά να συστήσει τους επιδιωκόμενους πυρήνες δολιοφθοράς και συλλογής πληροφοριών στη δικτατορική Ελλάδα της περιόδου. Είναι ενδιαφέρον δε — και γνωστό, άλλωστε —, όπως σημειώνεται ευτράπελα, ότι αντί να γίνει μεταφορά ομάδων και υλικού από τη Σοβιετική Ένωση προς την Ελλάδα, έγινε τελικά προς την αντίθετη κατεύθυνση: η φυγάδευση των αρχείων του ΚΚΕ, συνοδεία τριάντα μελών του, στην ΕΣΣΔ για ασφάλεια. Τα αρχεία, βάρους 14 τόνων, μεταφέρθηκαν μέσω Βουλγαρίας και Ρουμανίας για να εναποτεθούν προς

11. Οι σοβιετικές επιχορηγήσεις στο ΚΚΕ δεν ενίσχυαν τον αντιδικτατορικό αγώνα στην Ελλάδα, το βάρος του οποίου «σήκωνε» το Εσωτερικό. Αντίθετα, η ηγεσία Κολιγιάννη τον υπονόμεισε μεθοδευμένα μέσω οικονομικής ασφυξίας. Λ. Μαυροειδής, *Αγωνιστές: η ελληνική Αριστερά χθες, σήμερα αύριο* (Αθήνα 2002) σσ. 160-161.

12. Σ. 490. Για τη δαφιλή χρηματοδότηση του ΚΚΕ, από τη ΔΕΠ (ΚGB), παραθέτουμε και εδώ τις πρωτογενείς παραπομπές στο Αρχείο (σ. 856, παρ. 14): κ-3, 28· κ-26, 315, 318, 323, 325-326, 384 387, 390, 394.

φύλαξη στο Ιβάνοβο, την πρωτεύουσα της ομώνυμης επαρχίας, 250 χλμ. ΒΑ της Μόσχας. (Αξίζει κάποιος προσοχής ότι την ίδια λύση επέλεξε και το ιρακινό ΚΚ;)

Μνημονεύονται, τέλος, προσεγγίσεις που έγιναν στη Μόσχα το 1971, στο πλαίσιο ενός γενικού σχεδιασμού της ΔΕΠ τότε για στρατολόγηση νέων, επίλεκτων και ηγετικών πρακτόρων-παρანόμων στις καπιταλιστικές χώρες. Από την έναρξη ακόμη του Ψυχρού Πολέμου, αλλά εντονότερα μετά την κρίση της Τσεχοσλοβακίας, η σοβιετική κατασκοπία επιζητούσε να επαναλάβει σε πολύ διαφορετικές συνθήκες τις επιτυχίες διάβρωσης της λεγόμενης «εποχής των Μεγάλων Παρανόμων», δηλαδή της περιόδου της δεκαετίας του 1930 και των παραμονών του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου (Δεύτερου Παγκοσμίου) με τους κορυφαίους κατασκόπους-στρατολόγους της όπως τον Αυστροεβραίο Άρνολντ Ντόουτς και τον Γερμανό Ρίχαρντ Ζόργκε· ο τελευταίος μάλιστα, μετά το τέλος της περίφημης δράσης του στην Ιαπωνία το 1941, είχε πια περάσει επίσημα στο πάνθεο της σοβιετικής ιστορίας και του κομμουνισμού. Καθώς τώρα, μετά την καταστολή της Άνοιξης της Πράγας, η ΔΕΠ είχε μεταφέρει από τη Δύση έμπειρους παρανόμους που τους διέσπειρε στην Ανατολική Ευρώπη για σταθεροποίηση της κατάστασης¹³, χρειαζόταν στρατολόγηση νέων που να συνεχίσουν και να ανασυγκροτήσουν τη δράση στις χώρες του NATO· για το λόγο αυτό είχε ήδη κάνει κρούσεις στα αδελφά κόμματα εκτός Συμφώνου Βαρσοβίας.

Κατά τα στοιχεία του αρχείου Μιτρόχιν, αυτός ο σχεδιασμός εκδηλώθηκε συντονισμένα με την ευκαιρία του 24ου συνεδρίου του ΚΚΣΕ στη Μόσχα, τον Απρίλιο του 1971, που συγκέντρωσε διεθνείς αντιπροσωπίες κομμουνιστικών και αριστερών κομμάτων. Πριν αρχίσουν καν οι συνεδριακές εργασίες, ανώτατοι αξιωματούχοι της ΔΕΠ είχαν συναντήσεις τουλάχιστον με έξι – εξακριβωμένα, το πιθανότερο και άλλους – ηγέτες δυτικών ΚΚ, από τους οποίους, με την ίδια περίπου φρασεολογία, ζήτησαν να συνδράμουν για να ανασταθεί η νέα γενιά των Ζόργκε, εντοπίζοντας και προτείνοντας στη ΔΕΠ υποψήφιους νέους παρανόμους. Η στρατολόγηση θα έπρεπε να αποβλέπει σε αδήλωτους, κατά προτίμηση και εμπνευσμένους κομμουνιστές στις χώρες τους, άνδρες 20-40 ετών, μορφωμένους, ταλαντούχους, δραστηριοποιημένους σε το-

13. Υπό δυτικευρωπαϊκή ταυτότητα, βασική αποστολή τους ήταν να διεισδύσουν σε κύκλους Δυτικών στις ανατολικές χώρες για να αποκαλύψουν «ιμπεριαλιστικές συνωμοσίες» κατά των κυβερνήσεων του Συμφώνου.

μείς όπως δημοσιογραφία, επιχειρήσεις ή εκπαίδευση, και με ακλόνητη ιδεολογική προσήλωση στη Σοβιετική Ένωση. Ανάμεσα στους ηγέτες που προσεγγίστησαν γι' αυτόν το σκοπό ήταν ο γ.γ. του ΚΚΕ Κώστας Κολιγιάννης και ο Εζεκίας Παπαϊωάννου του Κυπριακού ΑΚΕΛ. Τις δυο επαφές και με τους δυο άνδρες έκανε, από τη σοβιετική πλευρά ο Ιβάν Κίσλιακ, ο μέχρι προ τινος αξιωματικός επιχειρήσεων της ΚGB στο σταθμό των Αθηνών, ο οποίος προέτρεψε τον Κολιγιάννη να του βρει «έναν-δυο Έλληνες Ζόργκε» που, εκτός από ιδεολογική φερεγγυότητα και ικανότητες, να διαθέτουν και «γοητεία». Παρομοίως, ζήτησε και από τον Παπαϊωάννου ανθρώπους ηθικής και πολιτικής ποιότητας, αλλά οι απαιτήσεις του, όπως σημειώνεται, για τους επίδοξους Κύπριους παρανόμους ήταν πιο μετριασμένες. Δεν μας γίνονται γνωστές οι άμεσες αντιδράσεις των δυο κομμουνιστών ηγετών στις προτάσεις Κίσλιακ – το πιθανότερο, γιατί δεν αντιμετώπισε ενστάσεις –, ενώ γνωρίζουμε, για παράδειγμα, ότι ο Ουίλιαμ Κάσταν, καίτοι γενικός γραμματέας του αναφανδόν φιλοσοβιετικού καναδικού ΚΚ, ήταν ο πλέον επιφυλακτικός όλων σε αυτόν τον κύκλο των επαφών ως προς το στρατολογικό σχέδιο της ΔΕΠ σε χώρες της Δύσης και για οιαδήποτε σοβιετική εμπλοκή που θα μπορούσε να εκθέσει το Κόμμα¹⁴.

Δεν δίδονται πληροφορίες από το Αρχείο ούτε για το εάν το ΚΚΕ και το ΑΚΕΛ βρήκαν ή εργάστηκαν για να προτείνουν, τους αρχικατασκόπους που φιλοδοξούσε η ΔΕΠ, ούτε τι περαιτέρω συνέργειες (αν) έγιναν προς αυτήν την κατεύθυνση. Ειδικά για το ΚΚΕ, σε συνθήκες δικτατορίας, οι περιστάσεις ήταν ασφυκτικές, ενώ για το ΑΚΕΛ πιστεύεται ότι είχε ρεαλιστικά περιθώρια κίνησης στη Μεγαλόνησο. Ευρύτερα πάντως, όπως σχολιάζουν οι Άντριου και Μιτρόχιν, ο πολιτικός σχεδιασμός της ΔΕΠ (ΚGB) με τον πατριωτικό ρομαντισμό που τον συνόδευε στις τάξεις της Διεύθυνσης για συγκρότηση ενός νέου ευρωπαϊκού και παγκόσμιου πλέγματος ξένων, ταλαντούχων παρανόμων με ιδεολογικά κίνητρα, προσέκρουσε σε μια νέα πραγματικότητα, την οποία το Κέντρο παρέβλεπε. Στην καρδιά του Ψυχρού Πολέμου, οι καπιταλιστικές χώρες είχαν δραστικά θωρακιστεί στον τομέα της ασφάλειας και των πληροφοριών ώστε να φαίνεται γραφική πια η εποχή των Με-

14. Το καναδικό ΚΚ θυμόταν το παλαιό στραπάτσο, όταν, το 1945, με την υπόθεση Γκουζένκο, ο μόνος βουλευτής του Κόμματος και ο επικεφαλής οργάνωσης αποδείχθηκαν σοβιετικοί πράκτορες. Ο Κάσταν έλαβε τώρα τη διαβεβαίωση ότι ο ρόλος του θα σταματούσε στο να υποδείξει κάποια πρόσωπα με συστάσεις για το χαρακτήρα τους. Η ΔΕΠ θα αναλάμβανε τα υπόλοιπα και, ακόμη και σε περίπτωση περιπλοκής, οι Σοβιετικοί δεν θα αναμείγναν ούτε αυτόν ούτε το καναδικό ΚΚ.

γάλων Παρανόμων και η ευκολία με την οποία η ΕΣΣΔ διείσδυσε τότε στους συμμάχους πέραν του γεγονότος ότι και οι ίδιοι τότε είχαν αυτονομία δράσης έναντι της σοβιετικής γραφειοκρατίας. Αλλά και ιδεολογικά δεν ήταν πια η εποχή που το σκιάχτρο του ναζισμού αγιογραφούσε κατ' αντιπαράσταση τον ορθόδοξο κομμουνισμό για να προσελκύσει με την ίδια άνεση Δυτικοευρωπαίους ιδεολόγους - αλτρουιστές στην υπηρεσία της διεθνούς κομμουνιστικής πατρίδας. Χωρίς να υποτιμάται η κατ' αρχήν προοπτική μιας νέας δεξαμενής στρατολόγησης από τον πολιτικό αναβρασμό και τη ριζοσπαστικοποίηση στις δυτικές πρωτεύουσες, μετά τα γεγονότα του γαλλικού Μάη '68, οι αναζητήσεις του ευρωπαϊκού κινήματος δεν ομονούσαν με τις αντιλήψεις που καλλιεργούσε το Κέντρο: σημειωτέον, ότι η ηγεσία της ΔΕΠ δεν είχε καμιά προσωπική εμπειρία της ζωής στη Δύση. Μετά μάλιστα την τσεχοσλοβακική κρίση, οι ταλαντούχοι ιδεολόγοι στο χώρο της ευρωπαϊκής Αριστεράς, τους οποίους ορεγόταν το αρχηγείο της ΔΕΠ, ήταν ολοένα πιθανότερο να προσχωρήσουν στα ευρωκομμουνιστικά χρώματα που μόνο διάθεση αυτοθυσίας για τη σοβιετική μονολιθικότητα δεν είχαν. Τα επόμενα χρόνια έδειξαν πράγματι ότι οι όποιες - αποκεκαλυμμένες - σοβιετικές στρατολογήσεις στη Δύση ήταν πολύ περισσότερο δεκάσιμοι πράκτορες του τύπου Όλντριχ Έιμς παρά νέοι ευπατρίδες αλά Κιμ Φίλμπυ. Μολονότι, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, πολλά δυτικά ΚΚ - για να περιοριστούμε στο ευρωατλαντικό πεδίο - αποδύθηκαν στην ανίχνευση μείζονων παρανόμων συνδράμοντας το στρατολογικό πρόγραμμα νέας γενιάς της ΔΕΠ, οι διαθέσιμες νύξεις από ενημερώσεις Δυτικών κομμουνιστών για την πορεία του προγράμματος, όπως καταγράφονται στα σοβιετικά αρχεία, φαίνεται να διαψεύδουν τις προσδοκίες των εμπνευστών του.

Β'. Το βουλγαρικό σχέδιο ανατροπής της ελληνικής χούντας (1968)

Η Βουλγαρική Υπηρεσία Πληροφοριών και Ασφάλειας (DS) πληροφόρησε εμπιστευτικά το αρχηγείο της ΔΕΠ στη Μόσχα, τον Αύγουστο του 1968, ότι θα ήταν σε θέση να ανατρέψει την κυβέρνηση των συνταγματαρχών στην Ελλάδα με τη βοήθεια κάποιου πράκτορά της: χωρίς να κατονομάζεται, τον προσδιόριζε ως πρώην επικεφαλής ελληνικής υπηρεσίας πληροφοριών (εξώνητο, ευκαιριακά στρατολογημένο;) Από πολιτική και επιχειρησιακή άποψη, το βουλγαρικό σχέδιο εξέφραζε με άκρως παράτολμο ζήλο τη νομιμοφροσύνη της DS στη γραμμή των «ειδικών δράσεων», την οποία, από το 1967, υιοθέτησε η ΔΕΠ στη

Μόσχα για τους σοβιετικούς σταθμούς. Το σχέδιο (αντι)πραξικοπήματος είχε ήδη εγκριθεί από το βουλγαρικό ΚΚ, του οποίου η ΚΕ κάλεσε στη συνέχεια την ΔΣ να συντονίσει τις ενέργειές της γι' αυτόν το σκοπό με το ΚΚΣΕ και την ΚGB.

Η πρόταση απερρίφθη από τους Σοβιετικούς — δεν εξηγείται το σκεπτικό στα υπάρχοντα στοιχεία— κατά την πειστική εκτίμηση των συγγραφέων του Τόμου όμως, για τρεις λόγους: α) Η ΔΕΠ έκρινε — νηφαλιότερα — επιχειρησιακά ανεδαφικό ή ιδιαίτερα ριψοκίνδυνο το βουλγαρικό σχέδιο, β) Ακόμη σημαντικότερο, το σχέδιο έφθασε στα χέρια του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΣΕ μέσα στον πυρετώδη Αύγουστο του 1968, λίγες ημέρες δηλαδή πριν αποφασιστεί η καταστολή της Άνοιξης της Πράγας που δεν επέτρεπε καμιά άλλη περίσπαση, και γ) Εξαιτίας και των επιπρόσθετων περιπλοκών που προξένησε στην επαφή με τους Σοβιετικούς και την κατάσταση στην Ελλάδα η πρόσφατη διάσπαση στο ίδιο το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα.

Γ'. Σχέδιο βομβιστικής δολιοφθοράς (προβοκάτσια) στο τουρκικό προξενείο της Θεσσαλονίκης (1969)

Λεπτομερή είναι όσα καταγράφονται αναφορικά με ένα σχέδιο τεχνητής όξυνσης των ελληνο-τουρκικών σχέσεων, τον Απρίλιο 1969, με εκπεφρασμένο πολιτικό στόχο τον κλονισμό της προβληματικής νοτιο-ανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ («στόχος και σκοπός της επιχείρησης είναι να προξενήσει ηθική και πολιτική βλάβη στη νοτιο-ανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ»): η πρόκληση διενέξεων στο εσωτερικό της Ατλαντικής Συμμαχίας ήταν κατά κανόνα ο στόχος των περισσότερων «ειδικών δράσεων» της ΚGB. Το σχέδιο της επιχείρησης, με την κωδική ονομασία Υaytso (αβγό· το τουρκικό προξενείο)¹⁵, αποτέλεσε εισήγηση του ελληνικού κλιμακίου της ΚGB προς το Κέντρο, στη Μόσχα στο πνεύμα της επιθετικής γραμμής Αντρόποφ, που, όπως προαναφέρθηκε, είχε ζητήσει από τους σταθμούς εμπνευσμένες προτάσεις ειδικών επιχειρήσεων. Η δολιοφθορά συνίστατο σε βομβιστική έκρηξη (προβοκάτσια) στο τουρκικό γενικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη· η ενέργεια θα χρεωνόταν στη συνέχεια σε αγανακτισμένο Έλληνα από την Κωνσταντινούπολη για την κατάσταση, υποτίθεται, της εκεί ελληνικής μειονότητας. Δεν επιβεβαιώνεται, αλλά πιθανώς οι εμπνευστές του σχεδίου να

15. Το σχέδιο παρατίθεται αυτούσιο, σσ. 514-517.

είχαν κατά νου το τουρκικό σχέδιο που είχε πυροδοτήσει τις λεηλασίες των ελληνικών περιουσιών από τον τουρκικό όγλο κατά τα Σεπτεμβριανά του 1955¹⁶.

Το σχέδιο δράσης ήταν γραμμένο στην πάγια «ανθηρή» κωδικοποιημένη γλώσσα των ειδικών επιχειρήσεων του είδους και εξειδίκευσε τον τρόπο εφαρμογής του, περιλαμβανομένου διαγράμματος διαφυγής του πράκτορα δολιοφθορέα. Ο σαμποτέρ (ο «κηπουρός») θα έφτανε στην Ελλάδα κατά την περίοδο της τουριστικής αιχμής με διαβατήριο φιλικής ή ουδέτερης χώρας και, μετά από προσχηματικό περιηγητικό ταξίδι λίγων ημερών ανά την Πελοπόννησο, θα περνούσε από την Αθήνα να εφοδιαστεί με τον εκρηκτικό μηχανισμό (η «ανθοδέσμη») από το ελληνικό κλιμάκιο της KGB, καθ' οδόν προς τη Θεσσαλονίκη για να εκτελέσει τη βομβιστική αποστολή (ο «κρίνος»). Η βόμβα, μικρής ισχύος – απέβλεπε σε πολιτικό αποτέλεσμα – θα ετοποθετείτο στη θαμνώδη περίφραξη ή το εσωτερικό προαύλιο παρακείμενης διώροφης οικίας (το «βάζο») που ανήκε στο γενικό προξενείο και απείχε λίγα μέτρα από το κυρίως κτήριο.

Το σχέδιο δεν θα εφαρμοσθεί τελικά. Το κέντρο δεν έδωσε την έγκρισή του, ούτε όμως το απέρριψε. Επιβράβευσε κατ' αρχήν την πρωτοβουλία, προτίμησε ωστόσο, όπως υποφαίνει η απάντησή του, να κερδίσει αόριστα χρόνο, καλώντας τον εν Ελλάδι σταθμό να διατηρήσει προς ώρας αμείωτο το ενδιαφέρον του και να συνεχίσει να συλλέγει σχετικές πληροφορίες για πιθανή εκτέλεση της επιχείρησης σε ευθετότερο χρόνο: «Αν χρειαστεί, θα επανέλθουμε στο θέμα να προετοιμάσουμε έναν κρίνο εναντίον του [του προξενείου]. Σας ζητάμε να διατηρήσετε υπό παρακολούθηση το στόχο Υαγίσο στο μέγιστο βαθμό ώστε να συλλέξετε επιπλέον στοιχεία και να καταγράψετε τυχόν αλλαγές» (12 Μαΐου 1969). Πάντως αυτής της μορφής η αναβλητικότητα από τη Λουμπλιάνκα ήταν συνηθέστερη τακτική, ειδικά από το 1967 και εντεύθεν, να διατηρεί εφεδρείες επιχειρήσεων και τους σταθμούς σε αίσθηση ετοιμότητας.

16. Θυμίζουμε, ότι έναυσμα για τα έκτροπα στην Πόλη ήταν η βομβιστική ενέργεια στη γενέθλια οικία του Κεμάλ στη Θεσσαλονίκη, που, όπως αποκαλύφθηκε κατόπιν, ήταν έργο της τουρκικής MIT με εκτελεστή τον πράκτορά της Οκτάν Ενγκίν.